

ПСИХОЛОГИЯ ИЛМИДАГИ “МИЛЛИЙ ХАРАКТЕР” МУАММОСИ

Ўтелбаева Нигора Айбековна

Қўнғирот тумани 22-мактаб психологи

Раджабова Гулжайна Ўмирзаковна

Қўнғирот тумани 55-мектеп психологи

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15576533>

Маданиятларни психологик изоҳлашга интилиш - эволюционизмнинг асосий белгиси ҳисобланади. Тадқиқотлар маркази бўлган “халқлар психологияси” ни мустақил йўналиш каби асослашга ҳаракат XIX аср ўрталаридан бошланган. Янги фан соҳасининг асосчилари немис олимлари М.Лацарус (1824-1903) ва Х.Штейнталлардир (1823-1899). Уларнинг концепциясини асосий мазмуни қуйидагича: келиб чиқиш ва истиқомат муҳитининг ягоналиги натижасида “бир халқнинг барча индивидлари қалби ва вужудида ўз халқи табиатининг алоҳида там²аси босилади”; бунда “вужуднинг қалбга таъсири натижасида барча индивидларда бир ҳил бўлган руҳ хусусиятлари, мойилликлар ту²илиб, пировардида, уларнинг барчаси бир ҳил халқ руҳига эга бўладилар” (Этнопсихологические проблемы: вчера и сегодня. стр. 34)

“Халқлар психологияси” нинг асосий вазифалари қуйидагича белгиланган: а) халқ руҳи ва унинг ҳаракати моҳиятини психологик жиҳатдан англаш; б) халқнинг турмушидаги, санъатидаги ҳамда илмдаги ички маданий ёки идеал фаолияти қонуниятларини тушуниш; в) бирон бир халқнинг хусусиятларини пайдо бўлиши, ривожини ва йўғолиш сабабларини очиш.

“Халқлар психологияси” да икки жиҳатни фарқлаш мумкин. Биринчидан, умуман халқ руҳининг ўзи, халқнинг яшаш ва фаолият шароити ўхшашлиги таҳлил қилинади, халқ руҳи тараққиётини умумий унсурлари ва уларнинг ўзаро муносабатлари аниқланади. Иккинчидан, халқ руҳи ва унинг тараққиётини хусусий шакллари батафсилроқ тадқиқ қилинади. Биринчи жиҳат этнотарихий психология, иккинчиси - психологик этнология номини олганлар. Тадқиқ қилиш жараёнида халқ руҳиятининг мазмунини очиб берадиган таҳлилнинг бевосита объектларига афсоналар, тиллар, ахлоқ, турли маданиятларнинг турмуши ва бошқа хусусиятлари киради.

М.Лацарус ва Х.Штейнтал томонидан 1859 йили илгари сурилган ²оялар баёни ниҳоясида “халқлар психологиясининг” қисқача изоҳини берамиз. Улар этник психологияни халқ руҳини тушунтирувчи фанлар сирасига, халқларнинг маънавий ҳаёти унсурлари ва қонунлари хусусидаги таълимотлар сирасига киритишни ҳамда уни умуман инсон зотининг, башариятнинг руҳий моҳиятини тадқиқ этиш асосига тиклашни таклиф қилишган.

М.Лацарус ва Х.Штейнтал ифодалаб берган маданиятларни тадқиқ қилишнинг умумий йўналиши, улар қўйган муаммолар ҳозирда ҳам ўрганилмоқда. “Халқлар психологияси” ни таҳлили (этнопсихология ёки маданиятнинг ментал тури, ёки “ибтидоий тафаккур” муаммоси кўринишида) XX асрда маданиятларни тадқиқ қилишни энг асосий қисми бўлиб қолади.

Вундтнинг энциклопедик тизимидаги “халқлар психологияси” бошқа руҳият хусусидаги фанлар ичида алоҳида ҳисобда туради. Вундт “халқлар психологияси” атамаси ўзининг шахсий кашфиёти эмаслигига қарамай илмнинг ушбу соҳасига ўз интеллекти (заковати) фарзанди каби муносабатда бўлган. Вундтнинг фикрига кўра, “халқлар

психологияси” башариятга тааллуқли маънавий ҳодисаларни ўрганиши лозим эди. Ушбу соҳага доир психологик фанга бўлган эҳтиёж асосан қуйидагилар билан изоҳланган: “гарчи одамларнинг биргаликдаги турмуши, шаксиз, психик табиатга эга бўлсада, индивидуал руҳий ҳаёт қонунлари ва шароитлари билан тушунтириб бўлмайдиган ҳодисаларни келтириб чиқаради. Шундай экан, бунга ўхшаш феноменларни тадқиқ этувчи алоҳида фан зарур” [1]

Индивидуалистик психология йўналиш вакиллариининг қарашлари “халқлар психология” сени ихтилофлар ҳудудига айлантди. Ушбу йўналиш тарафдорлари фикрига кўра алоҳида воқеликка эга ҳеч қандай интерментал руҳий ҳаёт мавжуд эмас; жамият - алоҳида индивидлар ҳулқ-атворининг механик конломератидир холос; социум руҳий ҳаётининг номинал борли²и конкрет одамлар руҳий ҳаётининг реал воқелигига эпифеноменал нисбатдадир; барча руҳий жараёнлар фақатгина конкрет индивидуумлар онгида кечади; ижтимоий шуур - бу индивидуал онглари йи²ндисидир. Умуман олсак, бачкана (вульгар) индивидуализм методологияси нуқтаи назари “жамиятда индивидда йўғ ҳеч нарса мавжуд эмас” деган формула орқали ифодаланади. Агар бундай қарашларни таянч нуқта қилиб оладиган бўлсак, унда нафақат социология, балки социал психологияга ҳам чизик тортиш зарур бўларди. Чунки уларнинг иккиси ҳам индивидуал психология фанининг бўлимларига айланарди.

Вундт бундай қарашлар чекланганлигини яхши англаган. Унинг таърифига кўра “халқ руҳи” қаердадир кўкларда парвоз қилмайди, у бизнинг вужудимизда яшар. Бироқ у аниқ бир кимса томонидан яратилмайди, у ҳамжамият меҳнати маҳсули. Унинг эмпирик сезса бўладиган шакли кўплаб индивидларнинг ҳамжиҳатликдаги руҳий фаолият натижасидир. Жамиятнинг руҳий қиёфаси минглаб одамлар ижоди орқали намоён бўлади. “Халқ руҳи” воқеълиги - кўплаб одамларнинг биргаликдаги фаолияти самараси ва уларнинг алоҳида ҳеч бириники эмас. Вундтнинг “халқ руҳи” тушунчаси Дюркгеймнинг “жамоавий тасаввурлар” ига ўхшаш ва ўз ичига индивид томонидан эмас, балки индивидлар яратаётган, индивидуал қалб кўрида яшайдиган - бироқ унинг томонидан ту²илмайдиган барчани олади.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Каримова В.М. Ижтимоий психология асослари. - Т.: “Ўқитувчи”, 1994 й.
2. Отажонов М. Психоанализ асослари.- Т.: «Ўзбекистон», 2004 й.
3. Петровский А.В. ва бошқалар. Умумий психология.-Т.: “Ўқитувчи”, 1992 й.